

MUSEUS I CIUTADANIA CULTURAL

Gemma Carbó Ribugent
(gcarbo@ajgirona.org)

*"...La ciutadania política compren el dret a votar, a recórrer al govern que la representa i a la seguretat física, que se li garanteix com a recompensa per haver cedit a l'Estat el dret a la violència. La ciutadania econòmica cobreix el treball la salut i la prestació de jubilació. La ciutadania cultural fa referència al manteniment i el progrés del llinatge cultural en virtut de l'educació, els usos i costums, el llenguatge, la religió i el reconeixement de la diferència en i per les cultures hegemòniques."*¹

Els drets culturals són drets anomenats de tercera o quarta generació, nascuts de la convicció que la identitat social passa avui pels contextos culturals. Cal doncs, definir i clarificar aquests drets i deures perquè l'accés universal a l'educació ja no és la única condició per a la participació lliure i igualitària en la vida pública.

Les polítiques culturals han de ser replantejades i tornades a definir, i han d'analitzar i rescriure sobretot, el paper dels actors: l'estat o sector públic, el sector privat i les associacions i el tercer sector.

*"...La convergència de les tres forces ha d'adreçar-se a promoure la producció i la circulació invertint en infraestructures tecnològiques, en capacitat tècnica del personal, en integrar dones i minories marginades, en revisar el que s'entén com a INTERÈS PÚBLIC. (...) i definir polítiques culturals i necessitats laborals i educatives dels joves. És a dir, valorar la cultura en l'economia nacional i la creació d'ocupació."*²

¹ Canclini, N., (1999)"Opciones de las políticas culturales en el marco de la globalización", Informe mundial sobre la cultura, Ediciones UNESCO, Fundación Santamaría, Madrid, Pág 172.

² Ibíd.

Com assenyala Garcia Canclini, estem arribant a la fi de l'imperi neoliberal. La privatització de la producció no ha aportat respostes positives i ningú creu ja en la suposada bondat de la cessió de la gestió de "lo públic" a la societat civil sense adjectius. L'Estat es segueix demostrant com l'únic interlocutor vàlid per garantir l'interès públic i el patrimoni col·lectiu. Se li exigeix de nou una participació activa per cobrir les necessitats culturals, per sobre de les lleis de mercat però en diàleg amb els agents socials.

Hem d'abandonar de forma definitiva per tant, el plantejament lineal del liberalisme; defensar el pluralisme i avançar d'acord amb els nous temps, en la teoria de la xarxa, de la multiplicitat d'actors i de la política com a pràctica social.

El paper dels museus

Aquesta xarxa i aquesta pràctica social sorgeixen sempre dels entorns reduïts i en espais de proximitats. És doncs, en l'àmbit local, on es produeixen experiments que seria bo analitzar i on es creen noves modalitats de ciutadania i de consum cultural. Un d'aquests entorns experimentals és amb tota seguretat, el d'alguns museus actuals. Els museus ocupen avui, en els països occidentals, com diu el mateix Canclini, el segon lloc darrera les biblioteques entre les institucions culturals al servei del públic.

Com assenyalen G. Yúdice i Toby Miller, el museu és la institució vinculada amb més freqüència a la política cultural. Aquests autors aporten en el seu darrer llibre³ algunes dades interessants per aquesta anàlisi:

Més del 90% dels museus actuals, són posteriors a la creació de la Unesco i el Consell Internacional de museus de 1946.

³ G. Yúdice y Toby Miller. Política cultural. 2004, Gedisa, Barcelona. Pág. 29

Als Estats Units existien l'any 1980, 8.200 museus, que van rebre 250 milions de visitants. Els museus francesos tenien una mitjana de 20 milions de visitants anuals. El Centre Pompidou a Paris, acull diàriament, una mitjana de 5.000 visitants. A Itàlia, Silvio Berlusconi estava preparant la privatització dels 3.000 museus nacionals.

Durant el S.XIX els museus públics es centraren en les arts visuals i eren essencialment institucions al servei de la civilització i la formació de la identitat nacional forjada en termes del passat en el present i en oposició sempre a l'estranger. Són els grans museus nacionals, situats en edificis principals i amb personal molt especialitzat al seu servei, i que són l'exemple d'una gran paradoxa política-cultural: són un espai per a la possessió col·lectiva i universal de la propietat intel·lectual i al mateix temps, un instrument per a la determinació de la diferència.

En els darrers anys l'aparició de molts museus fora del "patrimoni" i dels departaments de cultura: ecologia, divulgació científica (Exploratorium, La Villette..) ha estat la tònica general. Museus centrats en temes generals i diversos, que responen a les grans qüestions contemporànies. Un museu modern s'assembla avui a un centre comercial i viceversa. Alguns museus es podrien definir com espais de contacte social i d'intercanvi d'idees amb estrangers, perquè han adoptat perspectives universals d'acord amb els nous problemes. A Catalunya és paradigmàtic tal vegada, el renaixement en aquest sentit, de l'antic museu de la ciència de la Fundació La Caixa, el Cosmocaixa.

Però un gran nombre de museus segueixen lligats al fet territorial i local. Segons l'Informe de la Comissió Mundial de Cultura abans citat, aquest museu es defineix avui com un servei públic cultural, en la mesura en que es planteja com:

Un servei museístic integrat, multidisciplinar, regional o local, amb un clar sentit del territori i de la seva identitat local o regional, que té per objectiu desenvolupar un paper positiu en l'enfortiment i desenvolupament de la comunitat (aquesta tendència anglòfona, té un

paral·lel evident amb la filosofia de l'ecomusée i de la nouvelle museologie dels països francòfons.

En els entorns urbans, aquesta participació comunitària es veu sovint complicada per la ubicació física de la majoria de centres museístics en els tradicionals centres de poder ciutadans. Com assenyala Lucina Jiménez, a Mèxic, l'impacte real dels grans museus nacionals, ubicats al centre històric de la immensa urbs de Mèxic D.F, sobre la població es redueix al 27%, i a Europa segons dades de Bordieu, estaria al voltant del 34 %.

Però no obstant, i tal com continua indicant aquest informe, els museòlegs, els científics, els historiadors de l'art, els educadors i altres professionals que conformen el personal tècnic del museu consideren que el seu paper consisteix, com a mínim en part, en ajudar a enfortir la participació de la població no especialitzada en la definició de ciutadania i cultura.

Quina és la situació dels museus en el nostre context?

No proliferen anàlisis exhaustius de l'evolució històrica i política dels museus, les seves formes organitzatives i els seus objectius funcionals, ni a nivell estatal ni a nivell autonòmic a Espanya.

I no obstant, les reaccions públiques a les accions i omissions en aquest camp han estat sovint, protagonistes de les agendes polítiques i dels mitjans de comunicació. (Polèmica de l'ampliació del Prado, de la sala oval del MNAC, Museo del Traje, etc..)

Demandes com l'exigència universal de la gratuïtat de l'accés, discussions entorn els horaris d'obertura, crítiques a la escassetat de recursos per a compra i restauració... els debats públics i polítics entorn a la funció i actitud dels museus i dels seus professionals, (sovint considerats de forma més aviat negativa per a una gran part de la

població) creixen de forma proporcional a la presència de la cultura en el debat públic general.

Es reconeix als museus una clara funció de conservació, d'inventari i de font d'informació i un important paper educatiu. Se'ls exigeix una reeducació com a servei públic d'acord amb les noves possibilitats tecnològiques i comunicatives. Són percebuts com a espais públics encara que les fórmules de gestió amaguin en moltes ocasions, estratègies de privatització evidents. Els museus són en definitiva, un bon exponent i un clar indicador de la situació cultural d'un país.

Tradicionalment gestors del patrimoni, i per tant del passat, els museus espanyols han intentat adaptar-se a les noves demandes econòmiques i socials malgrat les dificultats inherents als serveis culturals assenyalades per Simon Mundy: l'estatus de la cultura en el govern es caracteritza per un gran desequilibri entre la retòrica i el suport financer real.

Les accions han beneficiat majoritàriament als grans museus seguint, al meu entendre, la política més comunicacional⁴ que cultural, marcada pel ministeri de cultura francès dels últims períodes. Malgrat tot però, des dels petits museus locals, de gran diversitat temàtica, organitzativa i estructural, les experiències innovadores es succeeixen, i van configurant aquesta nova xarxa "global" que connecta els professionals, els acadèmics, els creadors i sobretot, els ciutadans, amb uns dipòsits del passat que s'estan transformant en centres culturals⁵

En aquest sentit, i encara que la tradició clientelar de l'administració pública espanyola complica la formació d'aquestes xarxes i dificulta seriosament avaluacions constructives de les decisions polítiques, la participació ciutadana i l'exigència d'uns drets en relació a la cultura cada vegada més definits, està provocant segons la meua opinió, un canvi lent però singular del concepte de museu.

⁴ Bustamante, E., "Las industrias culturales entre dos siglos", en Bustamante, E., Hacia un nuevo sistema mundial de comunicación, 2002, Gedisa, Barcelona. Pág 20

Entendre el museu com a centre cultural implica replantejar les seves funcions essencials i en conseqüència, procurar corregir les seves contradiccions. El context internacional ha permès, com hem analitzat, superar la primera gran contradicció entre el que és universal i el que és local amb la generalització del concepte de diversitat cultural com a nou paradigma polític.

Però el museu ha de superar encara altres greus disfuncions: encara que en teoria sigui el garant de la propietat col·lectiva, en la pràctica, com assenyala George Yúdice, els codis de conducta que el museu exigeix i transmet no constitueixen codis universals i, per tant, expulsen a molts sectors de la població.

S'han ampliat i actualitzat com destaca l'informe mundial, els temes i discursos històrics, reordenant-los en uns contextos contemporanis multiculturals i considerant fins i tot com a nou repte el patrimoni intangible; però el museu segueix limitant l'accés a una part de la ciutadania a través de les seves formes. Això es així en relació a l'accés físic, sociològic i, fins que la societat de la informació i la comunicació no superi la "fractura digital", ho serà també en relació a l'accés virtual.

En tercer lloc, i en relació a la seva funció civilitzadora, el museu ha de recuperar el diàleg i buscar l'equilibri amb l'educació i la recerca. El divorci entre cultura i educació provocat, a parer meu, per la generalització del discurs neoliberal, es justifica en nom de l'eficàcia en la gestió administrativa en aquests àmbits i en una suposada major autonomia per a la recerca.

Però l'autonomia d'aquestes funcions ha generat una pèrdua important de coherència pel museu i una clara burocratització dels seus professionals, que es converteixen d'aquesta manera en mediadors sense interlocutors i en especialistes d'una gestió orientada exclusivament a la funció mercantil: turisme cultural i indústries culturals.

⁵ G. Yúdice y Toby Miller. Política cultural. 2004, Gedisa, Barcelona. Pág. 29

Els grans museus de manera especial però també molts petits museus dediquen avui esforços considerables a la creació de productes susceptibles de ser comercialitzats: des de les tradicionals publicacions fins el *merchandising* més contemporani passant per la consolidació d'un mercat d'exposicions temporals que comença a ser molt discutit pel propi sector.

L'educació i la recerca difícilment poden justificar la seva rendibilitat econòmica i ajustar els seus temps al mercat. Però, el model neoliberal com diu Garcia Canclini i com propugna també Josep Ramoneda està en crisi des dels anys 90.

*Per tant l'Estat de benestar és incompatible amb el darwinisme social, amb la idea del "sálvese quien pueda" i del "el que gana se queda con todo", que durant uns anys es va imposar com a ideal social; és incompatible amb el desprestigi de l'Estat; és incompatible amb la negació de la política i és incompatible amb l'afirmació de la competitivitat com a principi absolut de relació social. (...) L'Estat de benestar no té per què ser una càrrega, sinó que és una inversió productiva a condició que la seva organització sigui eficient.*⁶

La cultura forma part d'aquest benestar, molt vinculat avui a un entorn sostenible que ha de ser garantit pel servei públic. Els museus com a centres culturals han de respondre a una necessitat que ja és explícita: l'aprenentatge de la ciutadania al llarg de tota la vida i el canvi radical de perspectiva que això implica.

El ciutadà és avui no només beneficiari d'una cultura transmesa sinó sobretot, actor destacat i col·laborador essencial en la tasca de definició d'una cultura viscuda.

L'escola ha deixat de ser l'únic entorn educatiu, i el turista com l'immigrant, és o hauria de poder ser ciutadà universal. Aquest nou

⁶ Ramoneda Josep. Disponible en <http://www.lafactoriweb.com/articulos/ramoneda23.htm>
Consultado el 30/04/2006

ciudadà que es defineix com a cultural perquè defensa uns drets que van més enllà de l'economia i lo social, adquireix un nou protagonisme en relació als bens culturals i sobretot, en relació a les institucions públiques de la cultura.

Cal seguir trobant des dels museus, fórmules imaginatives per a consolidar aquestes experiències innovadores i potenciar les xarxes i el diàleg entre els nous agents. Els museus han creat sistemes de valors culturals i han ajudat a desmitificar conceptes i teories i han de seguir exercint aquesta funció.

La ciutadania cultural es converteix d'aquesta manera en un objectiu del museu a la vegada que en un mitjà per a la seva renovació, només des de la consciència crítica ciutadana en relació als seus drets i deures, es podrà avançar en la necessària reestructuració organitzativa del museu com a servei públic cultural.

La política cultural, local o internacional, necessita assumir l'avaluació com a estratègia fonamental per al progrés i l'administració pública està avançant en la tasca de reformar la seva estructura d'acord als nous temps i contextos.

Els professionals de la cultura i l'educació, del turisme i de l'urbanisme, del dret, de l'economia i dels mitjans de comunicació, són conscients que han d'articular nous discursos transversals i els acadèmics, intel·lectuals i creadors necessiten retrobar vies de diàleg amb el passat i el present. Finalment, els ciutadans són cada vegada més diversos a la vegada que més exigents en relació a les seves demandes i propostes.

El museu pot convertir-se en un referent fonamental per a aquest nou marc i en un privilegiat espai de diàleg si s'aconsegueix l'acord entre les parts. El patrimoni és el punt de partida per a la creació; el món local és l'interlocutor vàlid amb l'esfera global; la recerca és fonamental per a l'educació; el servei públic cultural de qualitat no es contradia amb el benefici econòmic i social. En el nou context cultural desterritorialitzat,

deslocalitzat, fluctuant i de gran mobilitat, el museu pot oferir un espai on reposar.